

ÖLÜMÜNÜN BİRİNCİ YIL DÖNÜMÜNDE HALKBİLİMCİ YÖNÜYLE MEHMET ÖNDER

Nail TAN*

23 Ağustos 2004 tarihinde Ankara'da vefat eden ve 25 Ağustos 2004 günü Konya Üçler Mezarlığı'nda cenazesi sessizce toprağa verilen Mehmet Önder, Türk kültürünün ulu çınarlarından biriydi.

1970 yılı Aralık ayında MEB Millî Folklor Enstitüsüne Müdür Yardımcısı ve Araştırmacı olarak atandığımda, Bakanlıktaki idarecilerden bir şeyler öğrenmek için etraflarında dolaşmaya başladım. Mehmet Önder Müsteşar, Cahit Külebi Müsteşar Yardımcısı, Avni Özbenli de Enstitü Müdürüydü.

Müsteşar Mehmet Önder'in eski Chevrolet marka bir makam otomobili vardı. Şehir içinde dahi sık sık arızalanıyordu. Aynı koridorda, iki oda solda oturduğum için makamına gelişini gidişini çok iyi izleyebiliyordum. Rahmi adında bir odacısı vardı. Hem çay-kahve ikramlarını yapar hem de imzadan çıkan evrakları ilgili birimlere götürür veya yolları. Bir sekreteri vardı; Ümmühan Hanım.Odası, şimdiki müsteşarların odası yanında özel kalem odası bile değildi. Küçüküktü ve sade döşenmişti. Şehirler arası seyahatlerinde makam arabasını kullanmaz otobüs veya trenle seyahat ederdi. Hiçbir Genel Müdürün Makam otosu yoktu. Belediye otobüsüyle gelip giderdik.

Avni Özbenli, 1971 yılı yazında görevinden istifa edince Enstitü Müdürlüğünde vekâlet etmeye başladım. Kültür Bakanlığı kurulmuş, Prof. Talât Sait Halman Bakan olmuştu. Müsteşarla yakın ilişkilerim başlamıştı. Odasına her girdiğimde toplantı masasının bir ucu daima kitap, dergi dolu olurdu. Millî Kütüphane

neden sık sık bir torba dolusu kitap, dergi geliyordu. Gördüm ki imza aralarında ve akşam beşten sonra kitap, makale yazıyordu. Bu davranışını daima örnek aldım. Her zaman öğüt verirdi: "Bak sen gençsin. Bakanlıkta istikbalin olabilir. Şunlara şunlara dikkat et" derdi. Öğütleri; göreve zamanında gelip gitmem, kravatlı düzgün giyinmem, yazıları bekletmeden cevaplandırmam, yaşlı folklorculara saygı göstermem, devlet malına sahip çıkmam, israftan kaçınmam konusunda olurdu. Genelde imzaya sunduğum yazıların dilini, imlasını beğenirdi. Bazı düzeltmeleri de olurdu tabii.

Üzerinde olumlu izlenim bırakmış olmalıyım ki, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü sınavını kazanınca, önce eğitim görmeme izin vermek istemedi. "Burayı kime bırakacaksın? Pekâlâ iyi bir şekilde yürütüyorsun" dedi. 15 000 kişi arasında 80 kişinin arasına girmiştım. Bu eğitimin beni daha verimli kılacağı konusunda ısrar edince, izin verdi. Sevgi Babaoğlu'nu Enstitüye müdür vekili atadı. "Çabuk gel" dedi. 9 ay sonra Amme İdaresi Enstitüsünü birincilikle bitirince Müdür Vekilliğine döndüm. O sırada Bakanlıkta yeni bir yapılanma oldu. 1973 yılında Millî Folklor Araştırma Dairesi kuruldu. Beni tereddütsüz başkanlığa getirdi. Oysa Avni Özbenli'den öğrendiğime göre, bir zamanlar Konyalı bir halk bilimciyi Müdür Yardımcısı olarak atamak istemişti. Çalışkanlığımı ve dürüstlüğü mü gördükten sonra hemşehrilik duygusunu bir yana bırakma olgunluğunu göstermişti.

Birlikte I. Uluslararası Türk Folklor Semineri (8-14 Ekim 1973)'ni düzenledik.

* Kültür Bakanlığı HAGEM Eski Genel Müdürü

Seminer kitabı basılınca, içinde bildirileri bulunan kişilerin telif ücretlerini hesaplayıp ödeme evraklarını hazırlayıp imzaya sundum. Kendi evrakına sıra gelince, aldı yırttı:

- “Evladım. Sen sen ol. Başkanlığın süresince, hakkı olsa bile daire yayınlarından telif ücreti alma. Bak, ben de almıyorum.memurlar, gün gelir bir lirayı bir milyon aldı. Para almak için başkalarının yazılarını yayımlamıyor, derler” dedi.

Ondaki yöneticilik ilkelerini; öğretenim, müdürüm Avni Özbenli’den de öğrenmişim. Bu iki değerli yönetici sayesinde mahkemelere düşmeden, ceza almadan Kültür Bakanlığındaki 28 yıllık hizmetimi tamamladım. Bakan Halman’a müzeverler, Sayın Özbenli’nin akrabası olduğumu söylemişler. Yıllar sonra bunu bana söylediğinde; “Keşke akrabası olma onuruna sahip olsaydım” dedim.

Mehmet Önder, Millî Folklor Enstitüsünün kurucularındandır. 16.05.1966 tarihli onayda Kültür Müsteşar Yardımcısı olarak imzası vardır. Enstitüsünün kurulup gelişmesi; Millî Folklor Araştırma Dairesi adını alıp daha etkili hizmet vermeye başlamasında emeği, hizmeti büyüktür.

Ank. Ü. DTCF Sanat Tarihi bölümünde öğrenci iken halk edebiyatına, el sanatlarına, giyim kuşama ilgi duymuş, ilk derlemelerini yayımlamaya başlamıştı. İlk makalesi, *Folklor Postası* dergisinde yayımlanan “Konya Bilmeceleri”dir.

1950 yılında Üniversiteyi bitirip önce Konya Müzeleri Asistanlığına, 1954 yılında da Müdürlüğe atandıktan sonra Konya halk kültürü araştırmalarını yoğunlaştırdı. Mevlâna Müzesini uluslararası üne kavuşturdu. Konya Müzeleri Müdürü (1954-1964), Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü (1964-1967), Kültür Müsteşar Yardımcısı (1967-1969), Kültür Müsteşarı (1969-1971), Başbakanlık Kültür Müsteşarı (1971-1974), Başbakanlık Müşaviri (1974-1977), Bonn Büyükelçiliği Kültür Müşaviri (1977-1982), ve Kültür

ve Turizm Bakanlığı Başmüşaviri (1982-1987) görevleri sırasında en büyük hizmetini hep halk bilimi alanında verdi. 3

1987 yılında emekliliğe ayrılınca bu alandaki hizmetlerini sürdürdü. Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Danışmanlığı sırasında (1987-2000) *Kültür ve Sanat* adıyla 40 sayı yayımladığı derginin makalelerinin yarısından fazlası Türk halk bilimiyle ilgiliydi. Bankanın büyük ödülü de iki kez halk bilimcilere verildi (Prof. Dr. Şükrü Elçin, Prof. Dr. Saim Sakaoglu).

1955 yılında Ord. Prof. Fuad Köprülü ve arkadaşları tarafından kurulan, günümüzde Folklor Araştırmaları Kurumu adıyla yaşayan derneğin üyesiydi. Bu dernekçe verilen İhsan Hınçer Türk Folkloruna Hizmet Ödülü sahibiydi.

Aldığı ödüller arasında; Üstün Liyakat Nişanı (Almanya Hükûmeti, 1982), İkbâl Nişanı (Pakistan Hükûmeti, 1986), Fahri Doktor (Selçuk Üniversitesi, 1986), Fahri Doktor (Pakistan Lahor Üniversitesi, 1987) da bulunmaktadır.

Çok zengin kitaplık ve arşivini 1986 yılında memleketi Konya’ya bağışladı. Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından İzzet Koyunoğlu Müzesi içinde adını taşıyan bir kütüphane oluşturdu. Bu kütüphanede 4900 kitap bulunmaktadır. Arşiv bölümünde ise katıldığı toplantılara ilişkin dokümanlar, yazışmalar, mektuplar yer almıştır. Kitapları ve arşivi bilgisayar ortamına kaydedilmiştir. Bu bağışın dışında 3500 kitabını Mevlâna Müzesine, 500 kitabını da Selçuk Üniversitesine bağışladığını biliyoruz. Ölümünden sonra Ank.Ü. İlahiyat Fakültesinde hakkında bir doktora çalışması başlatılmıştır. Bu çalışma için ölümünü beklemek mi gerekiyordu? Çok şükür Selçuk Üniversitesinde Prof. Dr. Saim Sakaoglu’nun öğrencisi Mestan Karabacak tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlandığını görebildim.

Yazdığı 1400 civarında makale ve 75 kitabın içinde Türk halk kültürüyle ilgili olanlar, en büyük bölümü oluşturmaktadır. 4. Makaleleri; kongre, sempozyum,

panel kitapları dışında genellikle *Folklor Postası*, *Konya Halkevi*, *Türk Folklor Araştırmaları*, *Çağrı*, *Türk Etnografya Dergisi*, *Hisar*, *Millî Folklor*, *Kültür ve Sanat*, *Türk Kültürü*, *Türk Edebiyatı*, *Erdem dergileriyle Ekekon* (Konya), *Babalık* (Konya), *Yeni Konya* (Konya), *Yeni Meram* (Konya), *Tercüman* (İstanbul) ve *Son Havadis* (İstanbul) gazetelerinde yer almıştır. Söz konusu dergilerden Konyalı kişiler tarafından yayımlanan *Folklor Postası* (Kemal Akça), *Türk Folklor Araştırmaları* (İhsan Hınçer) ve *Çağrı* (Feyzi Halıcı) dergilerini daima madden ve manen desteklemiş, en fazla halk bilimi makalesi bu dergilerde yayımlanmıştır. Makalelerinde, Konya halk kültürleriyle ilgili olanlar çoğunluktadır. Efsaneler, bilmeceleer fıkralar, Nasrettin Hoca, halk şairleri, türküler, el sanatları, giyim kuşam en çok ilgi duyup yazı yazdığı konulardır.

Türk Halk Biliminin çeşitli konularında kitap bütünlüğünde yayımlanan eserlerinden bizce en önemlileri şunlardır:

- *Konya Efsaneleri*; Konya 1963
- *Nasrettin Hoca (Güldüren Gerçek)*; Ank. 1963
- *Anadolu Fatih Destanları*; Ank. 1970
- *Bitmez Tükenmez Anadolu*; Ank. 1970
- *Şehirden Şehire I,II,III*; İst. 1972-1974
- *Aldı Sözü Anadolu*; Ank. 1976
- *Kırşehir Güldestesi*; Ank. 1976
- *Efsane Destan ve Hikâyeleriyle Anadolu Kentleri*; İst. 1986
- *Nasrettin Hoca'nın Hayatı*; İst. 1986
- *Şehirden Şehire Anadolu*; Ank. 1995,1997

Ayrıca *Mevlâna Şehri Konya, Anadolu'yu Aydınlatanlar I-II* (İst. 1973, 1974, 1996), *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu* (Ank.1995) ve *Şaheserler Konuştukça* (Ank. 1996) adlı kitaplarında da Türk halk kültürüyle ilgili birçok konuyu ele almıştır.

Mehmet Önder, Kültür ve Turizm Bakanlığına küskün gitti. Özellikle iki konuda çok üzgündü. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü (1964-1967) döneminde birçok müzenin açılmasını sağlamış, etnografya bölümlerine önem vermiş, Kenan Özbek'in koleksiyonlarının müzelere kazandırılmasını sağlamıştı. Fakat, hayali, ideali Millî Müze'nin Ankara Roma Hamamı yanındaki arazide, daha sonra Hipodrom alanında kurulmasını sağlayamamıştı. Dr. Hamit Zübeyr Koşay'ın önerdiği Folklor Açık Hava Müzesinin kurulduğunu görememişti. Müzeler teşkilatının arkeolojinin esiri olduğunu görüyor ve çok üzülüyordu. Müzeler teşkilatında destekleyip yüksek makamlara getirdiği birçok müzecinin bu tutumları karşısında vicdan azabı çektiğini biliyorum. Benimle her şeyi rahat rahat konuşur, dertleşebilirdi. Birçok folklor olayında birlikte hareket ettik. Üzülmediği ikinci bir konu da elleriyle kurduğu Millî Folklor Enstitüsünün devamı olan HAGEM'in budanmış, küçültülmüş olmasıydı.

Ölümünün birinci yıl dönümünde onu rahmetle hürmetle anıyor, hayallerini gerçekleştirecek cesur, çalışkan kültür erleri aradığımızı ısrarla belirtiyoruz. Mekâmı cennet olsun.

NOTLAR

1- Enstitünün kuruluş hikâyesi için bk. Önder, Mehmet; "Bir Anı; Millî Folklor Enstitüsünden Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirmeye", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları* 1993, Ank. s. 125-128 "HAGEM Yayınları: 198"

2- Önder, Mehmet; "Konya Bilmeceleeri", *Folklor Postası*, S. 8-9, 5-6/1945, s. 14-16

3- Daha geniş bilgi için bk;
– Tan, Nail; "Mehmet Önder'in Ardından", *Türk Edebiyatı*, S. 372, 10/2004, s. 60-61

– Tan, Nail; "Dr. Mehmet Önder'in Halk Bilimci Yönü" *Bay*, S. 110, 2004 s. 12-13

– Konya *Merhaba* gazetesi *Mehmet Önder Özel Sayısı*, S. 18, 22 Eylül 2004, s. 144-145

4- Kitap ve makalelerinin en geniş bibliyografyası için bk. *Millî Kültür Araştırmaları- Dr. Mehmet Önder'e Armağan*, hzl. Mehmet Yardımcı, Ank. 1996, s. 5-101, "Kültür Bakanlığı Yayınları: 1888"